

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 5 . Sayı 10 . Güz 2009

YÖNETİM YERİ:

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Beytepe/Ankara P.K 06532

Tel: 0312 297-68-70 Belge-geçer: 0312 299-20-76

Web: www.ait.hacettepe.edu.tr

E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com

Tel (Ed.): 0312 297-68-70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir. Yayın dili Türkçedir.

Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Basımevi

06100 Sıhhiye/Ankara

Tel: 0312 310-97-90

Basım Tarihi: 24 Mayıs 2010

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl 5. Sayı 10. Güz 2009

SAHİBİ

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

EDİTÖR

Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Prof.Dr. Adnan SOFUOĞLU

Prof. Dr. Fatma ACUN

Doç. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Doç. Dr. Ayten Sezer ARIĞ

Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Dr. Sadık ERDAŞ

HAKEM KURULU

AKBULUT, Dursun Ali, Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Ü, Samsun.

ARI, Kemal, Doç.Dr., Dokuz Eylül Ü, İzmir.

AYTEPE, Oğuz, Prof. Dr., Ankara Ü, Ankara.

DAYI, S. Esin, Prof. Dr., Atatürk Ü, Erzurum.

ERTAN, Temuçin Faik, Prof.Dr., Ankara Ü, Ankara.

GÜNEŞ, İhsan, Prof. Dr., Anadolu Ü, Eskişehir.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Ü, Konya.

ÖZEL, Oktay, Yrd.Doç.Dr., Bilkent Ü, Ankara.

SARINAY, Yusuf, Doç. Dr., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, Doç.Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

SOFUOĞLU, Adnan, Prof. Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, Prof., Dr., Gazi Ü, Ankara.

YEŞİLBURSA, Behçet, Prof., Dr., Abant İzzet Baysal Ü, Bolu.

YILMAZ, Mustafa, Prof. Dr., Hacettepe Ü, Ankara.

TÜRKEŞ, Mustafa, Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Ü, Ankara.

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YIL 5 . SAYI 10. GÜZ 2009

İçindekiler

Saime Selenga GÖKGÖZ, Sunuş	1
Makaleler	
Nevzat GÜNDAĞ, Mondros Mütarekesi Sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele için Yöntem Arayışları	5
Murat KÜÇÜKUĞURLU, Türkiye'de Livaların Vilâyete Dönüştürülmesi	23
Serap TAŞDEMİR, Tek Parti Yönetiminde Merzifon Halkevi	51
Faysal MAYAK, Demokrat Parti'nin Antalya'daki Faaliyetleri Üzerine 1947 Yılı CHP İstihbarat Raporları	71
M. Yasin TAŞKESENLIOĞLU, Türkiye'de İzcilik Teşkilâtının Kuruluşu	103
Yaşar BAYTAL, Atatürk Döneminde Nüfusu Artırma Çalışmaları ve Gürbüz Türk Çocuğu Projesi	117
Biray ÇAKMAK, İktisadî Değişim ve Devlet: 19. Yüzyılda Uşak Halıcılığı	139
Bedi GÜMÜŞLÜ, İttihat ve Terakki ve Sol	165
CTAD Yayın İlkeleri	189
Yazarlar	191

Sunuş

Saime Selenga GÖKGÖZ

Hacettepe Üniversitesi

Roland Barthes'ın *Yazı Üzerine Çeşitlemeler-Metnin Hazı* (Çev. Şule Demirkol, 1. Baskı, YKY, İstanbul, 2006) eserinin, birbirini izleyen 'Yazı' ve 'Metnin hazı'ndan oluşan iki bölümünden bazı uzun aktarmalara yer vermek istiyorum. Nedenlerim var. Yazı okurun karşısındadır. Barthes'ı okurken Yazı-Bellek eylemliliği üzerine ve "her devrin kendi Metin kurmacası"nı kurduğunu ve bu kurmaca Metin içinde yaşadığımızı bildiğimize göre bizim de hâlde bu kurmacanın edilgen olmayan özneleri miyiz sorusunu düşünmeye davet ediyorum. Henüz kendi Okuru olmayan, kendi Okurunu bulamayan bir Yazı-Bellek(ler)ten bahsediyorum. Nihayet Rus *Toplumsal Eleştirisi*'nin genç kalemi Dobrolyubov gibi kendi gerçekliğine dair 'Gerçek Gün Ne Zaman Gelecek?' diye sorabilmeli de bu Yazılar. Dobrolyubov, *Oblomov*'un; bu büyük Rus Anlatısının bulduğu okur karşısında, yazarı Gonçarov'un yerden yere vurduğu Rus Belleğinde kamış kalemiyle derine inen 'çatlak', 'yarık', 'kertik', 'iz' bıraktı: 'Gerçek Gün Ne Zaman Gelecek?' dedirten bir Yazı-Bellek kurucusu da olmalı yazar.. Bu metin haz verir mi bilmem ama doyumu yaşatabilmeli. Usta işidir o zaman..

Yazı üzerine ilk düşüncelerin üretilmesiyle birlikte (Platon), yazıya bir bellek rolü de verilmiştir: yazı, belleği geliştirmeye yönelik bir tür araç, beyne takılan ve beyni depolama yükünden kurtaran bir protez gibi görülmüştür....Bizim uygarlığımızda, yazının temelinde yattığını düşündüğümüz bellekte saklama işlevinin burada hatırlatılmasının nedeni, en azından bizim kültürümüzde, bu işlevin ötesine geçen noktaları iyice değerlendirmek istememizdir. Elbette hâlâ hatırlamak için yazıyoruz (ajandalarımız bunun en basit örneği) ama bundan çok da bilgi vermek için yazıyoruz: yıllık bilgilerimiz gazetelerde saklanıyor elbette ama gazeteler öncelikli bilgi vermek için hazırlanıyorlar; *daha sonra* belleğe dönüşüyorlar. Gelenekler için de aynı geçerli: kültürümüzde bunları kaydeden hiçbir yazı türü yok: gazete, roman, deneme aracılığıyla dolaylı olarak kaydediliyorlar, ve hatta bu belgelerin de bellek hâline gelmeleri için *yorumlanmaları* gerekiyor. Yazı, demek ki, hızla ikincil bir simgesellik tarafından kuşatılıyor: sadece belleğe ait "grafi"den yola çıkarak "yazıya", sonu gelmeyen bir anlamlılık alanına dönüşüyor. (Barthes 2006: 51-52)

Haz veren metin: memnun eden, dolduran, esenlik veren; kültürün içinden gelen, bağıni koparmayan, *rahat* bir okuma sunan metin. Doyuma ulaştıran metin: kaybetme duygusu veren, okurun rahatını kaçıran (belki biraz da iç sıkıntısı yaratan), tarihsel, kültürel, psikolojik

dayanaklarını sarsan, zevklerindeki, değerlerindeki ve anılarındaki kararlılığı bozan, dille arasındaki ilişkiyi krize sürüklüyen bir metin. (Barthes 2006: 104-105)

Metnin verdiği haz, belirli bir ideolojiye bağlı değildir. *Bununla birlikte*: bu tutarsızlığın nedeni liberalizm değil, sapkınlıktır: metin ve metnin okunması bölünme yaratır. Sınırı aşılın, kırılan şey, toplumun, her türlü insan ürününden beklediği *ablâk birliğidir*. (Haz veren) bir metni okuyuşumuz, sineğin bir oda içerisinde uçuşuna benzer: belirleyici, belli bir amaca yönelmiş gibi görünen ama hiç bir gerekçesi bulunmayan sert dönüşler: metinde ve metnin okunmasında ideolojinin belirmesi yüzde bir kızarıklığın belirmesi gibidir....Bazıları gölgesiz "hâkim ideoloji"den bağımsız bir metin (bir sanat, bir resim) arar, ama burada aranan metin kısır bir metindir, üretmeyen, yalıtılmış bir metindir..Metin gölgesine gereksinimi vardır: bu gölge *biraz* ideolojidir, *biraz* temsildir, *biraz* öznedir: hayaletler, oyuklar, kuyruklar, bulutlar gereklidir: bozgun, kendi *ışıklı-karanlığını* yaratmak zorundadır.

(Şöyle bir söyleyiş var: "hâkim ideoloji". Bu uygun bir söyleyiş değildir. Çünkü ideoloji nedir ki? Zaten *hâkim olan* bir düşüncedir ideoloji: hâkim olmayan bir düşünce ideoloji olamaz. Yönetilen bir sınıf olduğu için "yönetici sınıfın ideolojisinden" söz etmek doğru olur ama hâkimiyet altında bir ideoloji bulunmadığı için "hâkim ideoloji"den söz etmek yersizdir: "hâkimiyet altında olanların", "yönetilenlerin" tarafında hiçbir şey yoktur, bir ideoloji bulunmaz ya da sadece-ve bu durum yabancılaşmanın son noktasıdır- (simgeler kullanmak, yani yaşamlarını sürdürmek için) kendilerini yöneten sınıftan ödünç almak zorunda oldukları bir ideoloji bulunur. Toplumsal çatışma, rekabet hâlindeki ideoloji arasındaki çatışmaya indirgenemez: tüm ideolojinin bozguna uğratılması söz konudur.) (Barthes 2006:117-118)

Türk Belleğinde Yazılarıyla 'çatlak', 'yank', 'kertik', 'iz' bırakan ve *gölgesi olan Metniyle* doyum yaratan bir yazarla, *Oblomov*'u da, *Karamazov*ları da, *Ne Yapmalı*'yı da okuyarak gelip, 'Türk Radikalizmine' onu yönetilene göre *yorumlayarak* bağlanan ve 'Demokrat Türkiye Laboratuvarı'ndaki deneyleri ve deneyimi 'hariçteki Türkler' için zamanı geldiğinde 'onlar Türkiye'nin tecrübelerinden ve demokrat Türkiye laboratuvarında işlenecek demokrat hars ve irfanından kemaliyle istifade edeceklerdir' sözleriyle alkışlayan, Milli Demokratik Azerbaycan'ın kurucu lideri, bu Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesinden iki yıl sonra 1922'de 'Yeni Türkiye'ye iltica eden, Hakkı Tarık Us'un kendisine hitabıyla Bakü-Tahran-İstanbul hattında bir 'Yakın Şark değeri', bir Yazı-Bellek eylemcisi Mehmed Emin Resulzâde ile CTAD okurlarını dergimizin beşinci yılının bu son sayısında baş başa bırakıyorum. Resulzâde'nin zamana direnen, bugün de okunduğunda *gölgesinin gerçeklikteki karşılığı* üzerine düşündüren yazısı, İstanbul Türk Ocağı'nda Cumhuriyet Günü münasebetiyle irad ettiği nutkun metnidir. Yazısı, 1923-1927 arasında İstanbul'da Ekim Devrimi'nin ardından siyasî ve gayri siyasî sıfatıyla Çarlık Rusyası'ndan Türkiye'ye Türk muhaceretinde Bolşevik-Sovyet karşıtı istiklâl davalarının örgütleyici siyasî liderliklerinin neşriyat faaliyeti bağlamında (Azerbaycan, Türkistan, İdil-Ural, Kırım) ilk dergisi de olan *Yeni Kafkasya*'dan (Yıl 3, Sayı 3, 1 Teşrinisanî 1341, 1-3) alınmıştır:

Yeni Türkiyenin iki büyük günü var: 23 Nisan istiklâl günü, 29 Teşrinievvel Cumhuriyet günü.

23 Nisan Saltanat enkazı altından yeni bir kuvvet ve hayatla yükselen genç Türk milletinin harice karşı mevcudiyet ve istiklâli; 29 Teşrinievvel de Saltanat ve

Hilâfet müesseselerinin acz ve inâdına rağmen, esaret zincirlerini kırarak kendi hâlasını bizzat te'min eden Türk halkının hâkimiyet ve hürriyetini tesbit eden iki mübeccel gündür.

Türk inkılâbı namı ile tebci olunan Anadolu hareketi, bizce Şarkı istilâ eden millî istiklâl hareketinin en mütekâmil bir numunesidir. İki sene evvel 29 Teşrinievvel kararını tahlil ederken "Şarkı istila eden millî hareketin halk hareketi olduğunu, halk hareketinin tesis edeceği hükûmetin de mana itibariyle demokrasiden, şekil itibariyle cumhuriyetden başka olmadığını" zikr etmişdik.

Demokrasi, bizce muhtelif tabakat-ı içtimaiyyeyi haiz olub, daima hâlden hâle geçerek tekâmülde bulunan cemiyetin, vakit ve zamanın tesiri ile, istihsal işlerini tanzimindeki rolleri değişen müterakki zümrelerin ser-kâre gelmelerini kolaylıkla temin eden idare sistemidir. Bu sistem, zahiri teşkil eden bir takım temsil-i umumi ve merasiminden (meclisler, intihablar) ara-i umumiyyeyi muktezi an'anâtından ibaret olmakla beraber, demokrasinin asıl ruh ve manası teşkil eden şey, hiç şübhesiz ki, tecrübeye bağlı müspet ilimlerle, terakki felsefesine müstenid manzûme-i efkârdır. Hatta denebilir ki ilmin hürriyetini, akl-ı beşerin her nevi kaydlardan azad oluşunu, ferdin, diğerin hürriyet ve hukukuna tecavüz etmemek suretiyle her nevi hürriyet ve istikâlîni temin edemeyen bir idare, demokrasi müesseselerinin zahire aid bütün şekillerini mahfuz bulundursa bile hakiki demokrasi değildir. Bunun içündür ki demokrasiyi te'sis etmek maksadı ile zuhur eden ihtilâllerde, inkılâpçılar ruh ve mana-i inkılâbı tamamıyla taht-ı temine almadıkça, şeklen, her cihette mükemmel olmasına değil, her hâlde müesser olmasına bakarlar. Demokrasiyi tesis etmek vazife-i tarihiyyesi ile mevzof olan teceddüd zümresi vazifesinin bittiğine bir türlü kani olmayan, inkılâba bin türlü engeller çıkaran mürteci zümrelere karşı şiddet göstermek, hastasını ölümden kurtarmak için, şefkat ve hürriyet hissiyle mütehassıs oldukları muhakkak bulunan cerrahlar ki, cemiyet vücudunda kangren hâlini alan izanı, bi'l-iman kesb etmek mecburiyetindedir. Milliyetperver Türkiye işte böyle mühim bir tahribe ile meşguldür. Türk demokrasisini tesise mevzof olan terakkiperver zümre ne mesuddur ki, zamanının iktizasını hakkıyla müdrük, inkılâbın mekanizmine tamamıyla aşına, milyonları sevk ve idareye kadir büyük bir rehber maliktir. Bu rehberin türlü irşadları ile zaman zaman ortaya atılan terakki ve temeddün şiarları, bize Türk demokrasisinin muzaferriyetini temin edecek manzûme-i efkârın tahkikini kendine en büyük ve en mukaddes bir amel ittihaz etmiş bir kuvvetin Türkiye İnkılâbında imal-i mü'sir olduğuna pek büyük ümidler vermektedir.

Biz görüyoruz ki, Türkiye inkılâbı demokrasinin maneviyat kısmına aid hususatda taassub gösterecek kadar radikaldir. İhtimal ki bütün esaslı inkılâbların ruhiyyatına hakkıyla vakıf olmayanlar ve yahud işin bu cihetini ehemmiyetle telakki etmeyenler, fes yerine mutlaka şapka giymenin lüzumunu tamamıyla derk edemez, hayrette kalabilir. Fakat böyleleri unutmasınlar ki, inkılâbları mütefekkir ve münevver zümre, hayat ve kanunlar üzerinde icra-yı tesir eden fikir ve düsturların tebdilinde görürse de, halk kitlesi bu tebdili yalnız gözüne görecek kadar değişen zahirlerle anlar, ve yalnız bu gibi hadiseler üzerine düşünür. Halk kitlesine nakle değil, akla kıymet vermenin lüzumlu olduğunu anlatmak için istediği serpuşu giymekte mahzur olmadığını bizzat göstermekden daha müessir bir propaganda olur mu?!

Maneviyattaki tebdilleri onların bir nevi rumuzı teşkil eden zahiri kıyafetin değişmesi ile derk ve bunun üzerine düşüneceğini kabul etmekle etmekle beraber, kitlenin, maruf bir görüşe rağmen, pek maddî düşünür bir vücut olduğunu hiçbir vakit unutmayalım. Başına şapka giydirdiğiniz halkın yaşayışındaki şeraiti dahi şapkalıların hayatına benzetemez ve bu hususda kendisine yarın için kendisine mahsus bir ümid veremezseniz giydireceğiniz şapkaların yırtılacağı hemen muhakkaktır. Fakat ne mutlu ki her tarafda büyük

tehâlükle (:can atma, istekle atılma) şapka giydiği haber verilen Anadolu'da bize endişemizi mucib hususda dahi ümidli haberler gelmektedir. Cumhuriyet hükûmetinin Türk kitle-i ahaliyesini teşkil eden Anadolu köylüsüne istinad eyleyen ve bu kitle içinden çıkan istihsal nazımı müterakki bir zümreyi tutmak siyasetini yürüttüğünü gösteren iktisadî teşebbüsleri teşvik ettiği görülmektedir. Bunun en büyük ve en müspet delili ise hükûmetin demiryolları hususundaki azmi ve muvaffakiyetidir. Türk köylüsü kendisine yeni şiarlar, yeni serpuşlarla gelen hükûmetin kağı arabası ile değil "od arabası"* (Azerbaycan köylüleri trene od arabası derler. Od ateş demektir.) ile geldiğini görüyor. Bunun içündir ki o, göreneklerinin yıkıldığını suitefsir ederek kendisine yavaşan müfetten (açıkgöz, fitneci) ve mürtecileri değil, kendisini zaferden zafere yürüten rehberleri arkasından koşdu. "Kürdistan isyanı" namı ile maruf irtica hadisesinde fesli mutaasıblarla değil şapkalı motorlarla gitdi; demokrasinin muvaffakiyet ve galebesini temin etti.

Bu muvaffakiyet bizi sevindiriyor: Türkiye için seviniyoruz. Yalnız Türkiye için değil, aynı zamanda bütün Türklük için de seviniyoruz.

Milliyetperver demokrat halk Türkiye'sinin, bütün Şark ale'l husus bütün Türk dünyası için manevî ve maddî bir rehber olduğunda şübhe mi var. Türk dünyasının gerek Türkiye gibi müstakil olan yegâne memleketi ile gerek esaret ve işgal altında yaşayan diğer memleket ve kavimleri zamanımızın sıfat-ı kâşifesini teşkil eden ihtilâl eden inkılâb heyecânları içinde çalkanub duruyorlar. Bu çalkantının Anadolu'da artık millî demokrasi hedefine doğru salım bir istikamet aldığı görüyoruz. Hâlbuki başta Azerbaycan olmak üzere, Sovyet idaresinde bulunan diğer Türk kavimlerine tamamiyle başka bir istikamet veriliyor. Orada milliyet ve demokratizmin küfr ve dalâl olduğu fikri terviç olunuyor. Bu dalâlet-i fikriyeye karşı komünizm esaretindeki Türk yegâne ümidi demokratik Türkiye'dir ki zaferine matuftur. Gayn-tabîi komünizm idaresinin bir gün gelip de ref' (:kaldırmak) edileceğine kani bulunan, Türkiye haricindeki Türkler bir gün gelip de millî demokrat bir hayat yaşacaklarına kuvvette inanıyorlar.

Bu fırsatın kendilerini geçtiği sırada, hiç şübhe yoktur ki, onlar Türkiye'nin tecrübelerinden ve demokrat Türkiye laboratuvarında işlenecek demokrat hars ve irfanından kemaliyle istifade edeceklerdir.

Türkiye'de cumhuriyet ve demokrasi fikir ve ananesinin kökleşip tamamiyle muzaffer olmasına Azerbaycan gençliği bilhassa memnun olur. Çünkü bu idarenin harice karşı aks edeceği feyzinden ilk sırada istifade edecek bir cemiyet varsa o da, Azerbaycan Türkleridir.

İki komşu ve kardeş cemiyet, kısm-ı münevverinin başka başka mefkureler taşığandan ne gibi zarar geldiğini Azerbaycan gençliği bir defa tecrübe eylemiştir: Azerbaycan'ın ilk halasında kendi yardımına gelen Türkiye devletinin bünyesindeki saltanatçılıkla yeni doğan Azerbaycan devletinin bünyesindeki cumhuriyetçilik arasında mefkurevî müsademeler (:çarşışma) olmuştur.

Türkiye'deki radikalizm muvaffakiyetle asrî Türkiye Cumhuriyeti ve münevver Türk demokrasisi te'sis ettikten sonra, bu tesâdümlerin (:çarşışma, müsâdeme) ihtimâli aradan kalkarak, Türk illerinin vahdeti, samimiyet ve kardeşliği bire on kat daha artmış olur. Bunun içündir ki biz, Cumhuriyet bayramını yalnız Anadolu Türklerine değil bütün Türklere has büyük ve mesud bir bayram olarak telakki eder, ve bu bayram münasebetile yalnız Türkiye'li değil, bütün Türkleri tebrik ederiz.